
Csaba László: *Crisis in economics* – könyvrecenzió –

VINCZE MÁRIA¹ – NAGY BÁLINT ZSOLT²

Dr. Csaba László közgazdász, akadémikus, egyetemi tanár legújabb, angol nyelvű könyve, a *Crisis in economics* (Válságban a közgazdaságtan) meglehetősen turbulens korszakban látott napvilágot, amikor a pénzügyi világból kirobbanó globális válság a reálgazdaság csaknem minden szeletén keresztül immár a költségvetési és monetáris szférában is igen erősen érezteti hatását, különösen Európa-szerte. Ebből a szempontból is kihívó vállalkozás tanulságokat levonó könyvet írni, hiszen csaknem nap mint nap olyan, teljesen előreláthatatlan gazdasági fordulatoknak lehetünk tanúi amelyek gyökerestül felforgatják korábbi ismereteinket, paradigmáinkat.

A könyv négy részre tagolódik, amelyek további fejezetekre bomlanak.

Az első részben a szerző jelentős lépéseket tesz annak igazolására, hogy napjaink himéra-szerű, sokfejű válságának gazdaságelméleti és eszmetörténeti gyökerei korántsem elhanyagolhatók. A gazdaságelmélet válságának elsőszámú oka Csaba László szerint egy túlságosan megmerevedett feltételrendszer, amely a valós gazdasági folyamatokat a tiszta newtoni mechanikához hasonló determinisztikus modellekkel igyekszik leírni.

A szerző részletesen górcső alá veszi a gazdaságelméleti iskolák bebátyázott főáramlatának (az úgynevezett ortodoxiának) az alappilléreit, nevezetesen a racionális várakozások és a hatékony piac paradigmáját, a walrasi általános egyensúly feltételezését, az úgynevezett technicizmust, vagyis a matematikai-ökonometria módszertani apparátust.

Ezekből az alapfeltételekből kiindulva a szerző bizonyítja, hogy a

¹ Egyetemi tanár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi kar

² Egyetemi adjunktus, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi kar

gazdaságelméleti válság főbb összetevői a módszertani részrehajlás – amelynek következtében korábban jelen levő, nem csupán kvantitatív kifejezőmódot alkalmazó elméleti iskolák (pl. institucionalizmus) méltánytalanul háttérbe szorultak –, illetve a gazdaságelmélet- és gyakorlat közötti növekvő szakadék, amely egyenes következménye a matematikai-ökonometriai módszertani apparátus monopolizálódásának és gyakran öncélúvá válásának.

A fejezetet a szerző egy, a kopernikuszi fordulathoz hasonló heterodox megújulás sürgetésével zárja, amelynek első jelei között említhető, hogy a gazdaságelmélet és az alkalmazott közgazdaságtan is egyre gyakrabban fordul más szakterületekről érkező szakemberek felé (pszichológia, matematika, fizika).

A második rész az átmeneti gazdaságok fejlődési pályáit elemzi átfogó szemléletmódban: az eltérő fejlődéspályákat nemcsak gazdasági, hanem társadalmi, politikai és kulturális paraméterekkel is körbeírja.

A fejezet egyik legfontosabb mondanivalója olvasatunkban, hogy nem létezik egyetlen, jól meghatározott optimális fejlődési pálya sem az átmeneti gazdaságok, sem a fejlett, monetáris uniós tagállamok számára.

Ugyancsak jelentőségteljes az a következtetés is, amely szerint hibás az átmeneti gazdaságokat végérvényesen egy-egy csoportba beskatulyázni. A szerző számos példát ad arra, hogy ezen – többnyire gazdasági és földrajzi paraméterek szerint elkülönített – csoportok között jelentős átjárhatóság érvényesül (pl. Szlovákia már nem tekinthető a viseigrádi csoporthoz tartozó országnak).

A szerző négy országcsoporthoz különböztet meg és elemez: a három viseigrádi ország és Szlovénia; a Baltikum és Szlovákia; Dél-kelet Európa; Független Államok Közössége.

A következő, harmadik rész aggasztó jelenségre, egy újfajta közép-európai populizmus kifejlődésére és elterjedésére hívja fel a figyelmet. Ebben a részben a meghatározó kérdés az, hogy mivel magyarázható a közép-európai államok kisiklása vagy legalábbis lelassulása az egyértelmű transzformációs sikertörténetként elkönnyvelhető '90-es évek után. Ennek a folyamatnak a legegységesebb megnyilatkozása a közös európai pénznem bevezetésének halogatása. Habár a közép-európai gazdaságok fejlődéspályája jelentősen különböző, a lelassulás közös gyökerei-

ként a szerző elsősorban a strukturális reformok elhalasztását, az akkumulálódó pénzügyi egyensúlytalanságokkal szembeni tétlenséget és nem utolsósorban egy hamis biztonságérzet és elkényelmesedés kifejlődését jelöli meg, amely az uniós csatlakozást követően hatalmasodott el az új tagállamokon.

Az Európaizálódás elmélete című részben a szerző újszerű módon közelíti meg a témát: a keleti bővítés kapcsán vizsgálja azokat a változásokat, amelyek egyrészt az újonnan csatlakozott országokban, másrészt a régi tagországokban lezajlottak, illetve, amelyek elméletileg várhatóak lettek volna, de mégsem következtek be – ezek okait elemzi is. Esettanulmányként a Magyarországon bekövetkezett, illetve különösen az elmaradt reformokat ismerteti, ezzel illusztrálva általános elméleti megközelítéseit. A szerző érdeme, hogy viszonylag kiegyensúlyozottan, elméletileg megalapozottan tárgyalja az új tagországok és az EU egészének mulasztásait és eredményeit, a csatlakozás utáni időszak hibáit. Kiemelten vizsgálja a strukturális reformok elmaradásának okait, valamint azt, hogy az egységes valuta bevezetése miért késik olyan kis, nyílt gazdaságok esetében, mint például Magyarország, amelyben a gazdasági stabilitás egyik fontos eszköze lehetne a közös valuta.

A szerző előbb arra a kérdésre keresi a választ, hogy a keleti bővítés nem volt-e túl korai, majd az EU jelenlegi helyzetét és jövőbeli kilátásait elemzi, végül pedig a gazdasági átalakulás és az „európaizálódási” folyamat közti kapcsolatot írja le az új politikai gazdaságtan nézőpontjából.

A könyv negyedik, befejező része a fenntartható gazdasági növekedés és jólét elméleti megalapozását adja: a szerző gazdaságelméleti választokat fogalmaz meg az új, változó közpolitikákkal kapcsolatban. A bővítés időzítésével kapcsolatos kérdés azért merült fel, mert elmaradtak azok a strukturális reformok, amelyek racionálisan – elméletileg – elvárhatóak lettek volna mind az újonnan csatlakozott országokban, mind az EU egészében.

A szerző hangsúlyozza, hogy az új tagországok esetében az európai integráció elvárt pozitív hatásai csak akkor érvényesülhettek volna igazán, ha megvalósult volna az egységes piacba való szerves integrálódás, ha bevezették volna az egységes valutát, ha alkalmazták volna a Lisszaboni stratégia hosszú távú célkitűzéseit a társadalmi, technológiai és

környezetfejlesztés vonatkozásában, és nem csak a rövidtávú újraelosztás szempontjai lettek volna meghatározó jellegűek.

Másrészt az új tagországok esetén az a politikai motiváció, hogy „jó európainak” tűnjenek, ösztönzést jelenthetett volna a harmadik generációs reformok bevezetésére (a jóléti állam megreformálására, elsősorban a nyugdíjrendszer vonatkozásában, az idősek egészségügyi ellátása és az oktatás terén, valamint az önkormányzati reformokra vonatkozóan), amelyek szükségesek lennének a tartós növekedés eléréséhez.

Nyilvánvaló, hogy az Európai Unió csatlakozás mélyreható változást jelent. Történelmi megközelítésben egy jelentős siker, geopolitikai szempontból a nyugati államok közösségéhez való újracsatlakozást jelentő politikai, gazdasági és társadalmi vonatkozásban egyaránt, és végül, de nem utolsó sorban lényeges, hogy az új tagországok részt vesznek az Unió szintű politikai koordinációban. Ez nagymértékben hozzájárul a különböző közpolitikák minőségének javításához, elsősorban a környezet és a társadalompolitika terén.

A csatlakozás nyújtotta potenciális lehetőségek kihasználása helyett azonban a mindennapi politikai csatározások váltak jellemzővé, a pénzügyi transzferek alakulására való összpontosítás, pedig ez makroökonomiai szempontból valójában jelentéktelen összeg.

A várakozások ellenére az EU-hoz való csatlakozás nem eredményezte a volt keleti tömb országaiban a decentralizáció megvalósítását, a költségvetési fegyelem erősítését és nem vezetett szakszerűbb probléma felvetésekhez sem, ami az előző bővítések esetében jórészt megvalósult a csatlakozó országokban. Ennek a kisiklásnak a magyarázatát keresi és adja meg a szerző, utalva a csatlakozó országok és a fogadó EU-s országok hibáira, példázva azt a Magyarországi helyzet jellegzetességeivel.

Nehezen érthető, különösen az alacsony szintű gazdasági kultúra mellett, ami a keleti tömb országait jellemezte, hogy a fiskális konszolidáció nem jelent feltétlenül termelés- és foglalkoztatás csökkenést, amittől természetesen féltek a politikai döntéshozók.

A keleti bővítés időszakában nem csak az újonnan csatlakozott országokban lassult le a strukturális átalakulás, de az EU egésze keretében is intézményi, politikai válság jelei mutatkoztak. A Delors-Mitterand-Kohl időszak integrációmélyítési és -bővítési projektjei lezárultak anél-

kül, hogy a XXI. század elejére hasonló, nagyszabású terv, az Unió további fejlesztési víziója kialakult volna. Az integrációs dinamizmus ki-
fulladását jelezte a szolgáltatási piac liberalizációjának kezdeti ellenzé-
se, valamint a 2007–2013-es időszak pénzügyi keretének kialakítása kö-
rül csatározás, például az új tagországok ellenállása a Közös Agrárpoli-
tika megreformálása vonatkozásában. A szerző meggyőzően érvel amel-
lett, hogy az Uniós tagság fő hozadéka az EU-s döntéshozatalban való
részvétel, és kevésbé a Közös Agrárpolitikai támogatások vagy a Struk-
turális Alapokhoz való hozzáférés lehetősége.

Az V. fejezet címében megfogalmazott kérdésre, hogy nem volt-e túl
korai, elszietett a keleti bővítés, a választ több nézőpontból közelíti a
szerző. Tény, hogy a csatlakozási folyamat eredményezett ugyan egy for-
mális makroökonómiai közelítést az EU/EMU standardokhoz a kelet-kö-
zép európai országokban, de ez kevés volt ahhoz, hogy a szükséges bel-
ső intézményi és strukturális reformokat megvalósítsák a csatlakozás
utáni időszakban. A régi tagországok optimistának bizonyultak, amikor
feltételezték, hogy a csatlakozást önmegvalósító módon követik a belső
reformok, valamint a költségvetési egyensúly fenntartására való törek-
vés: ehelyett egy populista kisiklás következett be az új tagországokban.
Ebből a nézőpontból a csatlakozást túl korainak lehet tekinteni.

Fontos következtetése a szerzőnek, hogy a keleti bővítés az alapvető
reformok meghozatala nélkül lényegében az EU egészének válságát erő-
síti, mélyíti, és nemcsak hosszabbítja a kilábalás folyamatát, de pénzü-
gyileg-, társadalmilag is költségesebbé teszi.

Különösen a monetáris unióba való belépés terén való késlekedést
tekinti negatív folyamatnak a szerző, hangsúlyozván, hogy ezt nem
kompenzálják a nem-gazdasági területeken elért eredmények, így a har-
monizációs törvények meghozatala, a korrupcióellenes fellépés, a jelen-
tősebb pénzügyi forrásallokáció a K+F-re és a környezetvédelemre,
vagy a több és jobb munkahely teremtésére irányuló erőfeszítések.

A régi tagországok egyes politikusainál is jelentkezett, de az új ta-
gországok esetében még inkább jellemző a nemzeti érdekek populista
védelme a brüsszeli bürokráciával szemben. Ez is bizonyítja, hogy az
újonnan csatlakozott országok politikusai éretlenek még a hosszú távú
kooperatív játékra, márpedig csak ez vezethetne tartós eredményekre.

Ezt jelzi, hogy az új tagországok átvették ugyan formálisan az Unió szabályozást, de ennek valódi lényegét még nem tudták internalizálni. Ha az újonnan csatlakozott országok nem képesek arra a „pezsdítő” szerepre, amelyet feltételeztek róluk, annak kihatása lehet az EU egészének jövőjére is. Egyrészt feltevődik a kérdés, hogy az EU mennyire lesz képes a türelmetlen és válság-hajlamos belső perifériájának kezelésére, a szükséges reformok bevezetésének „ösztönzésére”? Másrészt kérdés, hogy miképpen járulnak majd hozzá az új tagországok az EU reformjához, milyen lesz a hozzáállásuk a kritikus problémákhoz a 2014–2020-as időszakra?

A VI. fejezet az EU jelenlegi állapotát elemzi, és arra a kérdésre keresi a választ, hogy lesz-e valódi újjászületés vagy pedig folytatódik a problémák szőnyeg alá seprése? A szerző megállapítása, hogy az EU képes volt sikeresen menedzselni három, egymástól lényegesen különböző bővítési folyamatot, és optimista annak megítélésében is, hogy az EU képes a sokszínűség kezelésére.

Az EU stagnálása a szerző értelmezésében az integráció mélyítésének ismételt kísérletei sikertelenségében nyilvánul meg. A felerősödő euro-szkepticizmus meggondolkoztató, szem előtt tartva azt a tény, hogy 1999–2008 között kedvező gazdasági növekedés volt jellemző. A szerző több nézőpontból is elemzi azt a közkeletű megállapítást, hogy az EU válságban van, és bár tény, hogy a Lisszaboni stratégia egyes ambíciós elvárásai nem valósultak meg, de egyéb vonatkozásokban volt előrelépés, tehát lényegében a tények nem igazolták a speciális EU-s válsághelyzetet. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy az agrárpolitika és a regionális politika újragondolásra, reformra szorul.

A kötet VII. fejezete az EU jövőjét taglalja. Az optimista scenárió szerint az EU-s politikáknak a jövőben a versenyképességre, a környezetvédelemre, a jog- és belbiztonságra, valamint a kül- és biztonságpolitikára kellene helyezniük a hangsúlyt, és kevésbé a tradicionális agrár-, illetve regionális politikákra.

Figyelemre méltó a szerző értékelése az új Lisszaboni Szerződésről, amelyet fontosnak ítél, de ugyanakkor hangsúlyozza a gyengéit is. Kiemeli a nagy ívű vízió hiányát, mint amilyen például az egységes piac vagy az egységes monetáris politika bevezetésének menetrendje volt.

A 2014–2020-as időszak pénzügyi kereteinek kidolgozása már folyamatban van, ezzel kapcsolatban is elgondolkoztató véleményeket fogalmaz meg a szerző „europer” nézőpontból, kiemelten a közös agrárpolitika, az egységes piac valamint a közös kül- és biztonságpolitika jövője vonatkozásában.

Magyarország örökös vesztes-e? – teszi fel és válaszolja meg a kérdést a szerző a következőkben, pontszerűen felsorolva azokat a tényezőket, amelyek nyertessé tehetnék hosszú távon az országot. Hasonlóképpen elgondolkoztató annak a témának a kifejtése, amely az Európai Egyesült Államok, vagy visszacsúszás a szabadkereskedelmi zóna szintjére? kérdés köré épül.

A VII. fejezet, Gazdasági átalakulás és az európaizálódás folyamata címmel az új politikai gazdaságtan nézőpontjából próbálja meg összekötni az európai integráció és a gazdasági átalakulás folyamatait, mint egy „kísérlet” eredményeit. A jól megszerkesztett fejezetben az olvasó választ kap arra a kérdésre, hogy melyek azok a gazdasági-társadalmi területek (jogrendszer, monetáris- és fiskális politika stb.), amelyeket jelentősen befolyásolhat az európaizálódási folyamat előrehaladása.

A könyv utolsó részében a fenntartható gazdasági fejlődés és a jólét irányába való elmozdulás problémakörét elemzi a szerző, mintegy összefoglalásképpen. Ennek bevezetésként szintetizálja a politikai válság gazdaságelméletre gyakorolt hatásait. A fejlődés nézőpontjából elemzi, hogy mi az, ami jól átgondolt és végrehajtott közpolitikákkal elérhető egy demokratikus rendszerben. Az egyik legnagyobb rejtély, hogy miközben a technológiai fejlődés terén jelentős előrehaladás valósult meg, ugyanakkor a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenség fokozódott világszerte, és jelenleg milliárdos nagyságrendű a szegények száma. A növekedés alatt nem elég csak a nagyobb mennyiséget érteni, hanem az elosztás szempontját is, valamint a szabad választás lehetőségét. Az „osztott növekedés” globális fogalom, amelyet európai szinten is alkalmazni kellene. A volt szocialista államok átalakulási folyamata is igazolja, hogy a növekedés nem feltétlenül jelent méltányosságot is.

A szerző számos fogalom új értelmezését adja, így ír az erőforrás „átkáról”, a komparatív gazdasági rendszer elméletének változásairól, a „jó irányítás” növekvő fontosságáról, a kisvállalkozási szektor idealizá-

lásáról, az oktatás-nevelés szerepéről a hosszabb távra szóló felkészítés vonatkozásában stb.

A reformfolyamat folytatásával kapcsolatban kiemeli annak szükségességét, hogy a társadalmi erők közti bizalom légköre kialakuljon, hogy a folytonos dialógus, az átláthatóság jellemezze a tárgyalásokat. Újjá kell éleszteni a reformok iránti elkötelezettséget, aminek első lépése a szakmai konszenzus kialakítása kellene, hogy legyen. A közpolitikák vonatkozásában a szerző felsorolja a legfontosabb teendőket, részletezve, konkretizálva a feladatokat. Alapvetően fontosnak tekinti a kisvállalkozások támogatását, az oktatási rendszer átszervezését, a társadalmi újraszabási rendszerek átszabását, a nyugdíjrendszer további privatizálását, az egészségügyi ellátási rendszer átalakítását, a versenypolitika hatékony működését az egységes európai piacon, a regionális megközelítések alkalmazását.

A gazdaságelmélet általában a hosszú távú fejlődést vizsgálja és a növekedésnél szélesebb, átfogóbb fogalmakkal operál. Célkitűzése azoknak a feltételeknek a kijelölése, amelyek a humán fejlődés mutatóit, a jólétet, a hosszú és minőségi életet, a környezeti és a társadalmi fenntarthatóságot biztosítják. Nem tekinti naivitásnak a szerző a felhívást a hosszabb távra való tervezéshez, az érték-alapú és nem az érdek-alapú megközelítéshez. A szerző, kiemelve a szélesebb politikai gazdaságtani megközelítés fontosságát, a könyvében leírtakkal igazolja, hogy az új kihívások új válaszokat igényelnek mind az akadémiai körök, mind pedig a politika „csinálói” részéről.

Egy könyvismertető csak figyelemfelkeltő szereppel bír, és semmiképp sem képes átfogó képet nyújtani a könyv tartalmáról. A 223 oldal elolvasása sokak számára élményszerű lesz, mert a megélt valóságot és annak elméleti szintézisét tükrözi a szerző munkája. Külön érdeme, hogy nem csak a múlt és jelen leírását adja, hanem jövőbe való kitekintést is. Nem állítjuk azzal a kedves olvasót, hogy könnyű, pihentető olvasmányt ajánlunk, de azt elmondhatjuk, hogy sokat lehet tanulni a könyvből: az elmúlt két évtized történéseit új megközelítésben ismerhetjük meg.
